

AZ ADATOK ÉRTÉKELÉSE

Magyarországon a háztartások és a családok összeírására már a II. világháborút megelőző népszámlálások is kísérletet tettek, feldolgozásukra azonban csak az 1930. évi népszámláláskor került sor, az adatok publikálása pedig elmaradt. Az 1949 évi népszámlálás volt az első, amely a teljes körű számbavételt követően közzé is tette a családok számára és összetételére vonatkozó adatokat, a háztartások hasonló adatait pedig az 1960. évi népszámlálást követően közölték első ízben. A háztartás fogalma – néhány pontosítást leszámítva – lényegében megegyezik az akkor alkalmazottal. Más a helyzet a családok esetében, ahol az 1949. és 1960. évi népszámláláskor családnak tekintették a nagyszülő-unoka kapcsolatot is, és a gyermek fogalmát is tágabban értelmezték, a gyermekek közé sorolták a nőtlen, hajadon gyermekeken túl a korábban már házasságot kötött, ám saját családja nélkül szüleikkel lakó, gyermekként összeírt személyeket is.

Háztartások, háztartásban élők

A háztartások száma és nagysága

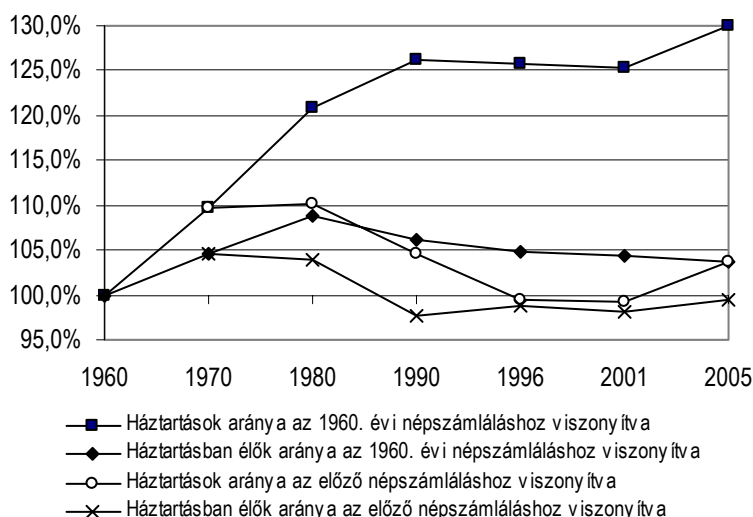
2005 áprilisában Magyarországon a népesség 97,9 százaléka, 9 millió 883 ezer személy magánháztartásban,¹ a fennmaradó 208 ezer személy pedig közösségi elhelyezést nyújtó intézményben, úgynevezett intézetekben (intézeti háztartásokban) élt. 1960 óta a háztartások száma folyamatosan – az első két évtized alatt azonos intenzitással, majd csökkenő ütemben – nőtt egészen 1990-ig, majd számuk kismértékben ugyan, de csökkenni kezdett. A rendszerváltozás és 2001 között számuk állandósulni látszott (3,9 millió), az ezredfordulót követően azonban újból növekedésnek indult. 2005-ben a háztartások száma meghaladta a 4 milliót, ez 139 ezerrel, azaz közel 4 százalékkal több, mint négy évvel korábban.

Az 1980-as évek elejére a háztartásban élők számának emelkedése – amely fele olyan intenzitású volt mint a háztartásoké – megállt. Ekkor 10,4 millió személy élt a háztartásokban. Az 1990. évi népszámlálást

A háztartások és a háztartásban élők számának alakulása, 1960–2005

Év	Háztartások	Háztartásban élők
	száma (ezer)	
1960	3 079	9 537
1970	3 378	9 981
1980	3 719	10 377
1990	3 890	10 124
2001	3 863	9 945
2005	4 002	9 883

A háztartások és a háztartásban élők számának alakulása, 1960–2005

követő két adatfelvétel eredményei szerint a háztartásban élők száma nem érte el a tízmilliós lélekszámot.

A háztartások tagszám szerinti megoszlása jelentős eltéréseket mutat az elmúlt negyvenöt év távlatában. 1960-ban száz háztartásból mindössze 14–15-ben élt egyetlen személy; ezt követően az egyszemélyes háztartások részaránya azonban – folyamatos emelkedés mellett – mára megkétszereződött, meghaladja a 29 százalékot. Eközben a nagy lélekszámú háztartások aránya harmadára csökkent: míg 1960-ban a háztartások 7 százalékában élt 6 vagy több személy, addig ez az arány jelenleg 2 és fél százalék. Érdeemes megemlíteni ugyanakkor,

hogyan a tendenciát megszakítva, 2001-ben az 5, valamint a legalább 6 személyt magukban foglaló háztartások részaránya az 1990. évi népszámlálás adataihoz képest emelkedett.

¹ A továbbiakban a magánháztartás, magánháztartásban élő megjelölés helyett egységesen a háztartás, illetve a háztartásban élő kifejezést használjuk.

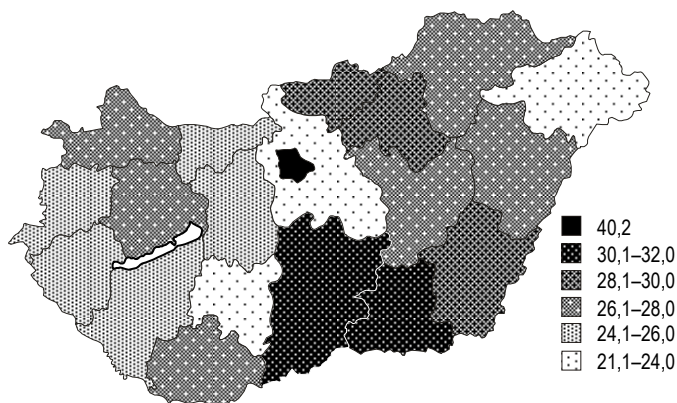
A háztartások a háztartás tagjainak száma szerint, 1960–2005

Év	Összesen	1	2	3	4	5	6 vagy több	100 háztartásra jutó személy
1960	100,0	14,5	26,2	23,7	18,6	9,8	7,2	310
1970	100,0	17,5	25,7	23,9	18,9	8,5	5,5	295
1980	100,0	19,6	28,1	22,3	19,5	6,9	3,6	279
1990	100,0	24,3	29,0	20,6	18,0	5,6	2,4	260
2001	100,0	26,2	28,8	19,7	16,5	5,9	2,9	257
2005	100,0	29,1	29,6	18,7	14,7	5,3	2,5	247

A háztartások feldarabolódása, a népesség öregedése és a termékenység romlása, ezzel együtt a családban élő gyermekek számának a csökkenése azzal a következménnyel járt, hogy az 1 személy alkotta háztartások arányát csak a kétszemélyes háztartásoké haladja meg. Ez utóbbiak az összes háztartás közel 30 százalékát adják.

Az előbbi változással összhangban alakul a háztartások átlagos nagysága is. 1960-ban az összes háztartást alapul véve a száz háztartásra jutó személyek száma jelentősen meghaladta, és még tíz évvel később is megközelítette a háromszázat, majd újabb két évtized múltán – folyamatos csökkenés mellett – a mutató értéke 260-ra zuhant. A korábbi jelentős csökkenéssel szemben az 1990-es években a háztartások átlagos nagysága alig változott. Újabb négy év elteltével viszont újabb tíz fővel csökkent a száz háztartásra jutó személyek száma. Jelenleg száz háztartásra 247 személy jut.

Az egyszemélyes háztartások aránya megyénként

Annak függvényében, hogy a háztartás az ország mely területén él, természetesen fellelhetők eltérések az átlagos háztartásnagyságban is. Az elmúlt négy évben – az országos adatokhoz hasonlóan – minden régióban és megyében csökkent a háztartások átlagos nagysága. A legutóbbi adatok szerint a legkisebb lélekszámú háztartások a fővárosban és – a Budapestet is magába foglaló Közép-Magyarországot nem számítva – a Dél-Alföldön, azon belül Csongrád megyében, a legnépesebbek az Észak-Alföldön, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élnek.

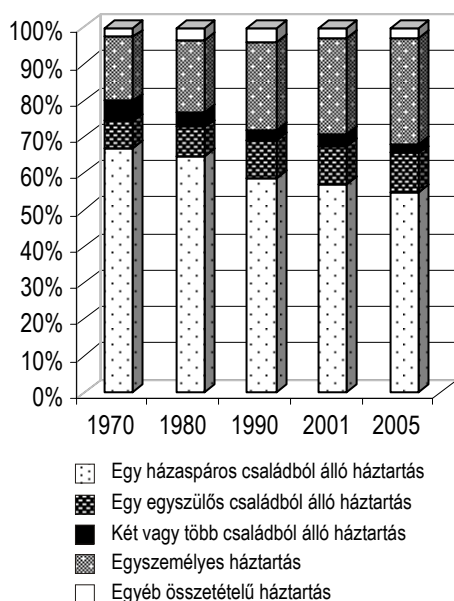
A háztartások nagysága a település rangjának csökkenésével nő. A legnépesebb háztartások a községekben élnek, ahol minden száz háztartásra

269 személy jut. A nem megyei jogú városokban a mutató értéke ennél 11-gyel, a megyei jogú városokban 35–36-tal kevesebb. A fővárosi egyedülálló magas számának és arányának köszönhetően Budapesten átlagosan mindössze 210 személy alkot száz háztartást.

A háztartások összetétele és korstruktúrája

A háztartásokon belül a családot magukba foglaló ún. családháztartások aránya – az 1970 óta tartó folyamatos csökkenés ellenére – a legmagasabb, 68 százalék, ami az egy családból álló háztartások magas számából és arányából adódik. Bár az ilyen háztartások nagy részét ma is párok alkotják, többségében házaspárok alkotják, minden kilencedik háztartásban gyermekét egyedül nevelő szülő a háztartásfő. Az olyan háztartások aránya, amelyben legalább két család él, alig közelíti meg a 3 százalékot, részarányuk az 1970-ben mért 5 és fél százalékról a felére csökkent.

A háztartások összetételének alakulása, 1970–2005

Az egyedül élők részesedésének növekedési üteme, a nyolcvanas évtizedben mért 5 százalékpontos emelkedés után, tovább folytatódott, ám kisebb intenzitással. Részesedésük 2005-re meghaladta a 29 százalékot. Más összefüggésben: a népesség 11,5, a háztartásban élők 11,8 százaléka egyszemélyes háztartásban él.

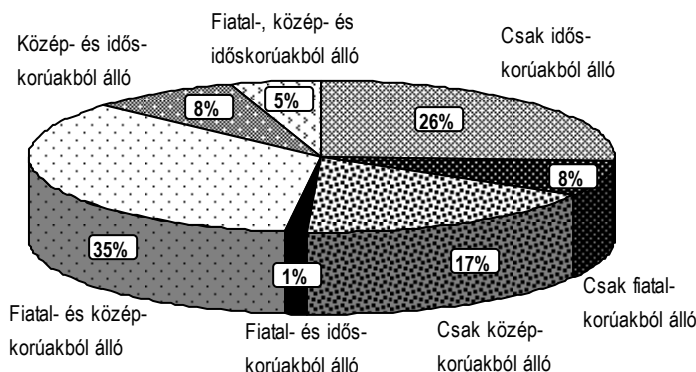
Az egyszemélyes és az egyszemélyes háztartások teszik ki az összes háztartás közel 95 százalékát, ami egyidejűleg azt is jelenti, hogy egyre ritkább a többgenerációs együttélés. Ehhez hozzájárult az 1980-as évek közepére-végére befejeződött lakótelep-építési és az ezredforduló után megkezdett lakópark-építési program. Ezek hatására lényegében megszűnt a mennyiségi lakáshiány – várhatóan a tömeges lakásépítéssel fokozatosan megszűnik a minőségi lakáshiány is –, amelynek köszönhetően a háztartások, családok többsége önálló lakásba költözhetett. Az előbbiből következően a háztartások számának alakulását a jövőben kevésbé a lakásállomány alakulása, sokkal inkább a népesség számának változása befolyásolja.

A háztartásban élők korösszetételében a korábbi évtizedekben folyamatos eltérés mutatkozott, ennek háttérében a fiatal- és időskorú személyek számának és arányának – utóbbiak javára történő – változása állt. Folyamatosan nőtt azoknak a háztartá-

soknak az aránya, ahol legalább 1 időskorú személy élt, 1980-ban száz háztartásból 36, 2005-ben pedig 40 háztartás volt ilyen. Növekvő tendenciát mutatott a csak időskorúakból álló háztartások hányada is, míg 1970-ben csak minden hatodik, addig 2005-ben már minden negyedik háztartásban csak időskorú személy élt. 2001-ben megállni látszott a fiatalok magukba foglaló háztartások számának és arányának korábbi, több évtizedig tartó csökkenése. Részarányuk harmincöt év alatt 14 százalékponttal csökkent, jelenleg nem éri el a 49 százalékot. A legtöbb háztartásban fiatal- és időskorú személyek élnek együtt, részesedésük 1970 óta lényegében (36–37 százalék) nem változott.

A népesség öregedését mutatja, hogy az egyszemélyes háztartások részesedésének lényegében változatlan szintje mellett a háztartásokat egyedül vezetőik közül az időskorúak aránya 1990 óta 6 százalékponttal nőtt, annak ellenére, hogy az 1990-es évek első felében jelentősen megnőtt az időskorúakat befogadó szociális otthonok, szociális intézetek befogadóképessége. Az időskorú egyedülálló részesedése a harmadik évezred elejére meghaladta az 56, majd négy év elteltével elérte az 57 százalékot.

A háztartások korösszetétele

A háztartások gazdasági aktivitási összetétele

Az 1970. évi és a legutóbbi teljes körű népszámlálás között – az időszak eleji adatokhoz képest – azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol élt legalább egy foglalkoztatott személy, minden kategóriában csökkent. Az egy foglalkoztatottal rendelkező háztartások részaránya az 1970-es évekbeli 4 százalékpontos csökkenés után 31 százalékon állandósult, az utóbbi négy évben viszont újra növekedésnek indult. A két foglalkoztatottat magukba foglaló háztartások hányada a kezdeti 34 százalékról a múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveiben egyaránt 5 és fél, illetve több mint 6 százalékponttal csökkent. Arányuk 2001-ben megközelítette, 2005-ben pedig meghaladta a 23

százalékot. A legalább három foglalkoztatott személlyel bíró háztartások aránya 35 év alatt kevesebb mint a felére esett vissza, ma már csak minden tizenkilencedik háztartásban él három vagy több foglalkoztatott személy.

Jelenleg száz háztartásból 39–40-ben egyáltalán nincs foglalkoztatott. Minden harmadik háztartás olyan, ahol csak inaktív kereső és esetleg eltartott személy él. 1990-ben Magyarországon 46 ezer (az összes háztartás mindössze 1,2 százaléka) olyan háztartás volt, amelyben nem élt foglalkoztatott, viszont munkanélküli igen. 2001-re számuk megközelítette a 165 ezret, részesedésük pedig meghaladta a 4 százalékot. Az utóbbi négy év alatt számuk mintegy 5 ezerrel nőtt, részesedésük viszont nem változott.

A korstruktúra kedvezőtlen irányú eltolódásának és a gazdasági rendszerváltás együttes hatásának következtében a háztartások foglalkoztatottjainak átlagos száma nem éri el az 1-et; minden száz háztartásra 95, minden száz háztartásban előre pedig 38 foglalkoztatott jut.

A háztartások gazdasági aktivitási összetételének változása, 1970–2005

Év	Össze- sen	1	2	3–X	Nincs		Csak eltartott	100 háztartásra jutó		100 foglalkoz- tatottra jutó inaktív kereső és eltartott
					foglalkoz- tatott, munka- nélküli	gazdasá- gilag aktív, inaktív kereső		foglal- koztatott	eltartott	
					foglalkoztatottal					
					százalék					
1970	100,0	35,3	34,1	11,9	..	16,3	2,4	143	111	106
1980	100,0	31,1	34,5	10,2	..	22,8	1,5	133	87	109
1990	100,0	30,9	28,9	8,1	1,2	29,3	1,6	115	75	124
2001	100,0	30,8	22,6	5,7	4,3	35,4	1,3	94	68	161
2005	100,0	32,2	23,2	5,2	4,3	33,4	1,7	95	64	147

Az eltartottak háztartásonkénti átlagos számában folyamatosan mérséklődő ütemű csökkenés mutatkozik. Míg az 1970-es években 24 fővel, tíz év elteltével újabb 12 fővel csökkent a száz háztartásra jutó eltartottak száma, addig az aránycsökkenés a huszadik század utolsó tíz évében csupán 7, újabb négy év elteltével 4 fő volt. A 2005. évi mikrocenzus adatai szerint száz háztartásra 64 eltartott személy jutott, ami a termékenység csökkenésével visszaesett gyermekszámnak köszönhető.

Szoros összefüggés van a közös háztartásban együtt élő foglalkoztatott és nem foglalkoztatott személyek aránya és a háztartás megélhetési viszonyai között. Ilyen anyagi biztonságra utaló mutató lehet a száz foglalkoztatottra jutó inaktív kereső és eltartott személyek együttes száma. Minél nagyobb a mutató értéke, annál kisebb a háztartás esélye a könnyű megélhetésre, hiszen közel sem mindegy, hány embert kell eltartani egy foglalkoztatottnak. A 2001 februárjában mért legmagasabb érték (161 inaktív kereső és eltartott jut száz foglalkoztatottra) 37-tel haladja meg az 1990. évit, és 14-gyel a 2005. évit. Jelenleg száz foglalkoztatottra 147 inaktív kereső és eltartott jut.

A legkedvezőtlenebb gazdasági aktivitási összetételű háztartások többnyire falvakban élnek, aminek hátterében az ott élők korösszetétele és a gazdasági környezet áll. A városok gazdasági aktivitási összetétele kedvezőbb az országos átlagnál: a vidéki városokban 61–62, a fővárosban 63 százalék feletti azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol legalább egy foglalkoztatott személy él. Értelemszerűen az ország gazdaságilag fejlettebb régióiban – a Közép- és a Nyugat-Dunántúlon, valamint Közép-Magyarországon – a foglalkoztatottal rendelkező háztartások aránya meghaladja az átlagot, más területeken (pl. Észak-Magyarországon) elmarad attól.

A családformák változása

A családkutatással, családszociológiával foglalkozó kutatók, szakemberek között nem csak Magyarországon, hanem a világ számos országában immár hosszú ideje vita folyik a családnak a társadalomban betöltött jelenlegi és jövőbeni szerepéről. Egy részük a hagyományos családmódellem folyamatos visszaszorulását, a házasságkötés nélküli együttélések erőteljes terjedését vetíti előre, mások szerint viszont az évszázadok óta megszokott, házasságon alapuló együttélések még hosszú ideig a társadalom alapegységeit alkotják.

Családösszetétel

Magyarországon a családok számára vonatkozóan 1949 óta állnak rendelkezésre adatok.² A családok száma 1949 és 1980 között mintegy 27 százalékkal, 2,4 millióról több mint 3 millióra nőtt, az azt követő évtizedben számottevően, 131 ezerrel, majd 1990 és 2005 között további 48 ezerrel csökkent. 2005 áprilisában Magyarországon 2 millió 849 ezer családban 8 millió 212 ezer személy él. Ez a népesség 81,4, a háztartásban élők 83,1 százaléka.

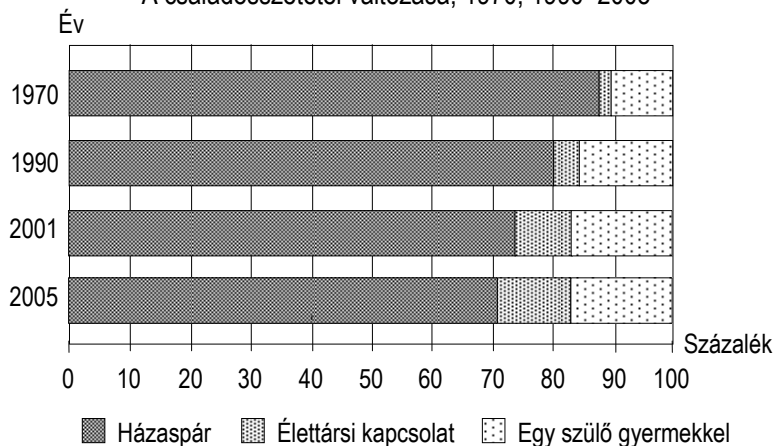
A családok összetételének változása, 1949–2005

Év	Összesen	Házaspáros típusú családok			Összesen	Házaspáros típusú családok			A házaspáros típusú családok közül élettársi kapcsolat	Egyszülőes családok együtt
		együtt	házaspár	élettársi kapcsolat		együtt	házaspár	élettársi kapcsolat		
1949	2 385	2 078	100,0	87,1	12,9
1960	2 757	2 388	100,0	86,6	13,4
1970	2 891	2 597	2 536	62	100,0	89,8	87,7	2,1	2,4	10,2
1980	3 028	2 686	100,0	88,7	11,3
1990	2 896	2 446	2 321	125	100,0	84,5	80,1	4,3	5,1	15,5
2001	2 869	2 397	2 125	272	100,0	83,5	74,1	9,5	11,3	16,5
2005	2 849	2 371	2 022	349	100,0	83,2	71,0	12,2	14,7	16,8

1949-ben a családok 87 százaléka alapult párkapcsolaton. Ez az arány az 1960-ig tartó csekély mértékű csökkenést követően 1980-ig folyamatosan, közel 89 százalékra nőtt, majd ismét csökkenésbe ment át, annak ellenére, hogy népszámlálásról népszámlálásra nőtt az élettársi kapcsolaton alapuló családok száma és aránya. 2005-ben a párkapcsolaton alapuló családok hányada alig haladta meg a 83 százalékot.

Magyarország a családi kapcsolatok formáját tekintve – a 20. század utolsó egy-két évtizedét nem számítva – a hagyománytisztelő országok közé tartozott, a férfi és a nő együttélése szinte kizárólag házasságon alapult, a társadalom – különösképp vidéken – elutasította a házasságkötés nélküli együttéléseket. Az utóbbi évtizedekben azonban, mint ahogy a világ számos országában, Magyarországon is megfigyelhető a családformák átrendeződése, a párkapcsolatokon belül folyamatosan nő az élettársi kapcsolaton alapuló együttélések aránya. Az adatok azonban azt mutatják, hogy a magyar társadalom alapegysége továbbra is a házasságkötésen alapuló család, az élettársi kapcsolatok számának és arányának folyamatos növekedése ellenére ez a tendencia még hosszú ideig megmarad. 2005 áprilisában az ország lakosságának döntő többsége, 8 millió 212 ezer személy, a népesség 82 százaléka élt családban, háromnegyedük házaspár alkotta családban.

A családösszetétel változása, 1970, 1990–2005

Az élettársak alkotta párkapcsolatok terjedésére jellemző, hogy számuk 1970 óta öt és félszeresére, 62 ezerről 349 ezerre nőtt, összes családon belüli arányuk ugyanezen időszak alatt 2,1 százalékról 12,2, a házaspáros típusú családok közötti részesedésük pedig 2,4 százalékról 14,7 százalékra nőtt. Az élettársi kapcsolat ma már mindinkább az elfogadott családformák közé tartozik.

² 1949-ben és 1960-ban a családok száma tartalmazza a nagyszülő-unoka együttéléseket is. Ez azonban csak akkor növeli a családok számát, ha a nagyszülő a család jelenlegi más hozzátartozójával (házastárs, gyermek stb.) nem alkot családot.

Az egyszülős családok aránya 1949-ben és 1960-ban 13 százalék körül mozgott, mintegy 3 százalékponttal haladta meg az 1970. évit. Az akkori adatok értékelésekor azonban figyelembe kell venni, hogy 1949-ben és 1960-ban a családok számát növelte az a nagyszülő, aki házastárs vagy saját gyermek nélkül élt együtt egy vagy több unokájával. Ugyancsak a családok, azon belül az egyszülős családok számát növelte az is, hogy gyermeknek tekintették a korábban már házasságot kötött, ám valamilyen ok miatt saját családjá nélkül egyik szülőjével (esetleg nagyszülőjével) élő személyt is.

Az egyszülős családok számának és összetételének alakulása, 1949–2001

Év	Összesen	Apa	Anya	Egyszülős családok aránya az összes család százalékában	Összesen	Apa	Anya
		gyermekkel				gyermekkel	
	családok száma (ezerben)			százalék			
1949	307	39	268	12,9	100,0	12,8	87,2
1960	369	33	336	13,4	100,0	9,0	91,0
1970	293	37	256	10,2	100,0	12,7	87,3
1980	341	56	285	11,3	100,0	16,4	83,6
1990	450	89	361	15,5	100,0	19,8	80,2
2001	472	58	413	16,5	100,0	12,4	87,6
2005	477	62	415	16,8	100,0	13,0	87,0

Az 1970-es években a válások számának rohamos emelkedése miatt az egyszülős családok összes családon belüli hányada eleinte lassan, majd egyre gyorsuló ütemben nőtt, amihez jelentős mértékben hozzájárult a középkorú férfiak halandóságának nagymértékű emelkedése, valamint az újránházasságok számának és arányának visszaesése. Az aránynövekedés az 1980-as években meghaladta a 4 százalékpontot, ezt követően üteme számottevően csökkent, az 1990-es években mindössze 1 százalékpontot tett ki, és ez az ütem folytatódott az új évezred első éveiben is. 2005 áprilisában 477 ezer egyszülős család élt, többségében anya gyermekkel típusú. Utóbbiak összes egyszülős családon belüli részesedése 87 százalék volt.

A családok összetétele régióként, 2005

Régió	Összesen	Házaspár	Élettársi kapcsolat	Százalék
				Egyszülős családok
Közép-Magyarország	100,0	67,6	14,1	18,3
Közép-Dunántúl	100,0	71,1	12,4	16,5
Nyugat-Dunántúl	100,0	75,6	8,8	15,5
Dél-Dunántúl	100,0	70,6	12,6	16,8
Észak-Magyarország	100,0	73,2	11,0	15,8
Észak-Alföld	100,0	73,8	11,2	15,0
Dél-Alföld	100,0	69,6	13,0	17,3
Összesen	100,0	71,0	12,2	16,8

2005-ben minden száz egyszülős családból 87-ben az anya élt együtt gyermekével, hasonlóan, mint a II. világháborút követően, valamint az 1970-es évek elején. Az apa gyermekkel típusú családok részesedése az 1990. évi népszámlálás idején volt a legmagasabb, ekkor minden ötödik egyszülős család volt ilyen.

A párkapcsolaton alapuló családok aránya 1970 óta – csakúgy, mint országosan – csaknem minden régióban folyamatosan csökkent: A legalacsonyabb arányszám minden adatfelvételkor Közép-Magyarországon volt megfigyelhető, amihez jelentős

mértékben hozzájárult a budapesti házaspáros típusú családoknak – az országos hányadhoz képest – rendre igen alacsony aránya.

A házastársak alkotta családok részesedése is a közép-magyarországi régióban a legalacsonyabb: 2005-ben az összes család 68 százaléka tartozott ide. A párkapcsolaton alapuló családok másik csoportjának, az élettársi kapcsolatoknak az összes családon belüli aránya viszont éppen a közép-magyarországi régióban a legmagasabb, meghaladja a 14 százalékot, és itt a legmagasabb az egyszülős családok részesedése is.

Átlagos családnagyság, gyermekszám a családokban

A családok átlagos nagysága, csakúgy, mint a háztartásoké, folyamatosan csökken: 1949-ben száz családra 339, 1960-ban már csak 312 személy jutott. Szintén jelentős volt a családnagyság-csökkenés az 1960-as években,

amikor a száz családra jutó személyek száma további 11 fős csökkenéssel 301-re esett vissza. Míg azonban az 1949–1960 között a család fogalma nem változott, addig a következő időszak családnagyság-csökkenésének egy része a korábban már jelzett módszertani-fogalmi változások következménye.³

A családok átlagos nagyságát alapvetően két tényező befolyásolja: a család típusa (párkapcsolaton alapuló, illetve egyszülős családok) és a családban élő gyermekek száma. Érthető okokból a párkapcsolatra épülő családok átlagos nagysága magasabb, mint az egyszülős családoké: 2005-ben száz házaspáros típusú családra 298, ugyanennyi egyszülős családra 239 személy jutott. A házassággal létrejött családok átlagos családnagysága magasabb, mint az élettársi kapcsolaton alapulóké, az anya gyermekkel típusúaké pedig az apás családokénál.

1949 és 1980 között a gyermek nélkül élő családok aránya folyamatosan nőtt: 1949-ben a családok 27, 1980-ba 35 százalékában nem élt gyermek. A következő két évtizedben a gyermek nélkül élő családok hányada valamelyest csökkent, viszont a harmadik évezred első éveiben ismét emelkedni kezdett. 2005 áprilisában a családok 35 százalékában nem élt gyermek, ez mintegy másfél százalékpontos aránynövekedést jelent a 2001. évi népszámláláskor mérthez képest.⁴

Egy gyermek a családok 34 százalékában él, ugyanannyi, mint négy évvel korábban, több viszont, mint a múlt század utolsó két évtizedében. Csökkent a két gyermeket nevelő családok részesedése, míg az ennél többgyermekeseké lényegében a 2001. évi szinten állandósult. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az 1990-es években megmutatózó folyamat, miszerint valamelyest nőtt az átlagnál több gyermeket nevelő ún. nagycsaládok aránya, tartósan bizonyult. A magyar társadalomban érzékelhetően növekvő, ám összességében mégis csekély súlyt követel magának egy olyan családmodell, ahol a termékenység, és ebből következően a családdal élő gyermekek száma viszonylag magas.

A 2005. évi mikrocenzus adatai szerint a párkapcsolaton alapuló családok 43 százalékában nem élt gyermek, ami az 1970. évihez képest 5, az 1980. évihez viszonyítva 3, az 1990. és a 2001. évihez képest további 2 százalékpontos emelkedést mutat, azaz egyértelműen kimutatható – az 1990-es évek átmeneti stabilizálódását nem számítva – a gyermek nélkül élő családok hányadának a folyamatos növekedése. E folyamatban egyrészt megjelenik a házasságkötési kor kitolódása, a népesség, így a házasságban élők idősebb korösszetétele, másrészt – különösen az ezredfordulót megelőző időszakot tekintve – a termékenység romlása, valamint tetten érhető az akaratlagos gyermektelenség újból emelkedést mutató súlya is.

A házaspáros típusú családok két csoportjának, a házaspárok, illetve az élettársak gyermekszám szerinti vizsgálatára 1990 óta van lehetőség. Ekkor a házaspárok családjainak 40, az élettársaké 50 százalékában nem élt gyermek. Ezek az arányok a harmadik évezred kezdetén is lényegében hasonlóak alakultak, csupán a házaspárok esetében mutatható ki további 1 százalékpontos javulás; vagyis a 2001. évi adatok szerint némileg csökkent a gyermek nélküli házaspárok hányada. Mindez azonban csupán átmenetinek bizonyult, hiszen a 2001. évi népszámlálás és a 2005. évi mikrocenzus között eltelt bő négy évben mindkét párkapcsolaton alapuló családtípus esetében számottevően nőtt a gyermek nélkül élők részesedése: a házaspárok alkotta családok 40 és fél, az élettársi kapcsolaton alapuló családok több mint 54 százalékában nem élt gyermek. Utóbbiaknál ez évi átlagos 1 százalékpontos növekedést jelent, ami összefügg azzal, hogy a fiatalok a párkapcsolat első időszakában szívesen választják az élettársi kapcsolatot, ám ezt az együttélési formát a gyermekvárás időszakában, illetve a gyermek megszületése után többségük felváltja a nagyobb stabilitást biztosító és egyben az egymás és a gyermek iránt egyaránt nagyobb elkötelezettséget igénylő házassággal.

A házaspárok esetében annak ellenére, hogy az utóbbi években valamelyest nőtt a gyermek nélkül élők részesedése, érzékelhető aránynövekedés figyelhető meg a három vagy annál több gyermeket nevelő családok arányszámában: 2001 és 2005 között mind a három, mind az annál több gyermeket nevelő házaspárok hányada – ha csekély mértékben is, de – nőtt, miközben az egygyermekeseké változatlan maradt, a kétgyermekeseké pedig mintegy másfél százalékponttal esett vissza. Más a helyzet az élettársaknál, ahol minden gyermekszám esetében csökkent az arányszám, viszont a négy vagy több gyermeket nevelők hányada így is meghaladja az ugyanennyi gyermeket nevelő házaspárok hányadát: megközelítőleg minden negyvenedik élettársi kapcsolaton és minden hatvanadik házasságon alapuló családban van legalább négy gyermek.

³ Az átlagos családnagyságot 1949-ben és 1960-ban valamelyest növelte a korábban már házasságot kötött, ám valamilyen ok miatt a szüleikkel élő személyek száma.

⁴ Ez nem azt jelenti, hogy a család eleve gyermektelen volt, hogy a családban soha nem élt gyermek, hanem azt, hogy az adattörlés idejére a korábban a családban élt gyermek vagy gyermekek családalapítás vagy egyéb okból elhagyták a szülői családot.

A házaspáros típusú családok családforma és a gyermekek száma szerint, 1949–2005

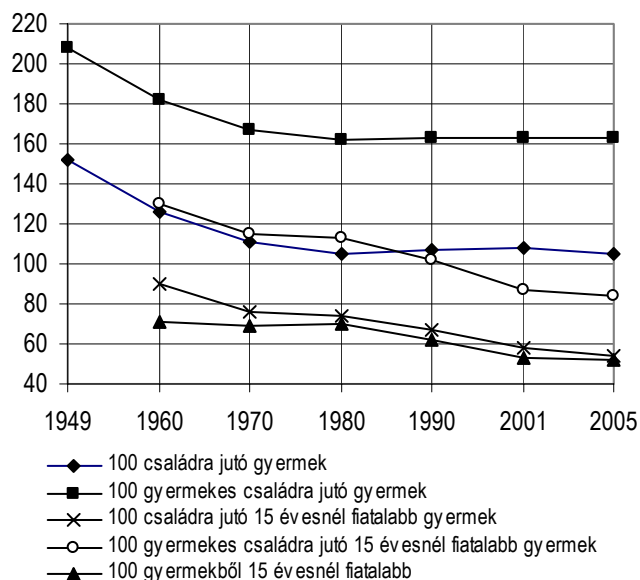
Százalék

Gyermekszám a családban	Házaspár és élettársi kapcsolatok együtt							Házaspár			Élettársi kapcsolat		
	1949	1960	1970	1980	1990	2001	2005	1990	2001	2005	1990	2001	2005
Gyermek nélkül	30,8	35,6	37,5	39,7	40,6	50,2	42,6	40,0	39,3	40,5	50,3	50,2	54,3
Gyermekekkel együtt	69,2	64,4	62,5	60,3	59,4	49,8	57,4	60,0	60,7	59,5	49,7	49,8	45,7
1 gyermekkel	29,3	30,2	31,8	29,0	26,9	27,4	27,3	27,0	27,6	27,6	25,3	27,4	25,9
2 gyermekkel	20,9	21,3	22,2	24,9	26,1	14,2	22,3	26,6	25,4	23,9	15,3	14,2	12,7
3 gyermekkel	9,8	7,8	5,6	4,7	5,1	5,5	6,0	5,1	6,0	6,2	5,9	5,5	4,7
4–X gyermekkel	9,3	5,2	2,9	1,6	1,4	1,7	1,8	1,3	1,6	1,7	3,2	2,7	2,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A családok gyermekszámának vizsgálatakor egy másik módja, ha csak a gyermekkel élőkkel vesszük figyelembe. Ekkor bevonható az összehasonlításba az a közel félmillió család is, ahol az egyik szülő, az apa vagy az anya él együtt egy vagy több gyermekével. Csak így kaphatunk valós képet arról, hogy az eltérő családformáknak milyen a gyermekek szerinti összetétele.

A gyermekes családokat vizsgálva egyértelműen kimutatható, hogy az egyszülős családokban a párkapcsolaton alapuló családokhoz képest lényegesen magasabb az egygyermekesek, és alacsonyabb a két, illetve az annál több gyermekesek aránya. Különösen igaz ez az apás családok esetében, ahol az egy gyermekkel élők részesedése 2001-ben meghaladta a 73, 2005-ben a 72 százalékot, az anya gyermekkel típusú családok körében viszont ugyanez az arány ennél 5, illetve 3 százalékkal volt alacsonyabb. Az adatok azt is kétséget kizáróan igazolják, hogy a gyermekkel élő élettársak körében igen magas az egy gyermeket nevelők hányada, részesedésük 1990 óta minden adatfelvételkor meghaladta az összes gyermekes élettársi kapcsolat felét. 2005 áprilisában a gyermekkel élő élettársi kapcsolatok közel 57 százalékában egy gyermek élt.

A családok átlagos gyermekszámának, 1949–2005

A gyermekkel élő élettársak körében azonban nem csupán az egygyermekesek aránya magas, hanem a három vagy annál több gyermeket nevelőké is. 1990-ben az élettársi kapcsolatok több mint 18, a házasságon alapuló párkapcsolatok nem egészen 11 százalékában élt három vagy annál több gyermek. Bár a két családtípusban a három vagy több gyermekkel élők aránya azóta némi kiegyenlítődött, 2005-ben is az élettársi kapcsolatok körében volt magasabb a legalább három gyermeket nevelők hányada: az élettársak több mint 15 százalékának családjában élt három vagy annál több gyermek, ez 2 százalékponttal haladta meg a házaspárok azonos arányszámát. Valójában a kiegyenlítődés a háromgyermekeseknél következett be, míg a négy vagy annál több gyermek továbbra is az élettársi kapcsolatokban él.

A különböző típusú családokban élő gyermekek számának eltérést jól tükrözik a családban élő gyermekek számában kimutatható eltérések, amit a száz családra jutó gyermekek száma fejez ki.

A családokban élő gyermekek átlagos száma 1949 és 1980 között folyamatosan, eleinte gyorsan, majd egyre lassuló ütemben csökkent: 1949-ben száz családra, 152, harminc évvel később csak 105 gyermek jutott. Ezt követően az átlagos gyermekek száma alig változott, a kezdeti csekély mértékű növekedést az új évezred első éveiben némi csökkenés váltotta fel. 2005 áprilisában száz családra 105 gyermek jutott. Lényegében hasonló tendencia érvényesült a gyermekes családok átlagos gyermekek számában is, bár természetesen lényegesen magasabb átlagos gyermekek számokkal.

Eltérés csupán abban figyelhető meg, hogy az összes családnál megfigyelhető átlagos gyermekszámcsökkenés a gyermekkel élő családoknál nem elmaradt: 1980-ban száz gyermekes családra 162, azóta minden adatfelvételi időpontban 163 gyermek jutott.

A gyermekes családok családösszetétel és a gyermekek száma szerint, 1949–2005

Év, családösszetétel	Összesen	1	2	3	4–X	100	
						családra	gyermekes családra
						jutó gyermek	
<i>1949</i>							
Házaspár és élettársi kapcsolat együtt	100,0	42,3	30,1	14,1	13,4	146	211
Egyszülős családok együtt	100,0	47,9	28,5	13,4	10,2	193	193
Összesen	100,0	43,3	29,8	14,0	12,9	152	208
<i>1960</i>							
Házaspár és élettársi kapcsolat együtt	100,0	46,9	33,1	12,0	8,0	121	187
Apa gyermekkel	100,0	71,5	19,8	5,7	3,0	142	142
Anya gyermekkel	100,0	62,9	24,1	8,0	5,0	159	159
Egyszülős családok együtt	100,0	63,6	23,7	7,8	4,8	157	157
Összesen	100,0	50,1	31,3	11,2	7,4	126	182
<i>1970</i>							
Házaspár és élettársi kapcsolat együtt	100,0	50,9	35,5	8,9	4,6	107	171
Apa gyermekkel	100,0	71,1	21,4	5,1	2,4	140	140
Anya gyermekkel	100,0	66,1	23,6	6,5	3,7	150	150
Egyszülős családok együtt	100,0	66,8	23,3	6,3	3,5	149	149
Összesen	100,0	53,4	33,7	8,5	4,5	111	167
<i>1980</i>							
Házaspár és élettársi kapcsolat együtt	100,0	48,1	41,4	7,8	2,7	101	167
Apa gyermekkel	100,0	68,1	25,5	4,8	1,7	141	141
Anya gyermekkel	100,0	70,6	23,0	4,5	2,0	139	139
Egyszülős családok együtt	100,0	70,2	23,4	4,5	1,9	140	140
Összesen	100,0	52,0	38,2	7,2	2,6	105	162
<i>1990</i>							
Házaspár	100,0	45,0	44,4	8,5	2,1	101	169
Élettársi kapcsolat	100,0	50,9	30,7	11,9	6,4	89	178
Együtt	100,0	45,3	43,8	8,6	2,3	101	169
Apa gyermekkel	100,0	64,5	28,7	5,3	1,5	145	145
Anya gyermekkel	100,0	66,2	27,2	5,1	1,5	143	143
Egyszülős családok együtt	100,0	65,9	27,5	5,1	1,5	143	143
Összesen	100,0	50,1	40,0	7,8	2,1	107	163
<i>2001</i>							
Házaspár	100,0	45,5	41,9	9,9	2,7	104	171
Élettársi kapcsolat	100,0	55,0	28,6	10,9	5,5	85	170
Együtt	100,0	46,4	40,7	10,0	2,9	102	171
Apa gyermekkel	100,0	73,2	22,0	3,8	1,1	133	133
Anya gyermekkel	100,0	68,0	25,6	5,0	1,4	140	140
Egyszülős családok együtt	100,0	68,6	25,1	4,9	1,3	140	140
Összesen	100,0	51,9	36,8	8,7	2,5	108	163
<i>2005</i>							
Házaspár	100,0	46,4	40,2	10,5	2,9	102	171
Élettársi kapcsolat	100,0	56,7	27,9	10,2	5,2	76	167
Együtt	100,0	47,6	38,8	10,4	3,2	98	171
Apa gyermekkel	100,0	72,4	22,0	4,3	1,3	135	135
Anya gyermekkel	100,0	69,0	24,5	4,9	1,6	140	140
Egyszülős családok együtt	100,0	69,4	24,2	4,8	1,6	139	139
Összesen	100,0	53,3	35,0	9,0	2,8	105	163

A házaspárok és az élettársak alkotta családok gyermekszám szerinti eltérései tükröződnek a családok átlagos gyermekszámában is. Míg a száz házaspárra jutó gyermekek száma az 1990. évi 101-ről 2001-re 104-re nőtt, majd négy év

alatt 102-re esett vissza, addig az élettársak esetében a mutató értéke a múlt század utolsó évtizedben 4, majd további 9 fős csökkenéssel 76-ra mérséklődött.

Másképpen alakul az átlagos gyermekszám a párkapcsolaton alapuló két családtípusban akkor, ha csak a gyermekkel élő családokat vizsgáljuk. Azokban az élettársi kapcsolatokban, ahol van gyermek, a száz családra jutó gyermekszám 1990-ben 9 fővel volt magasabb, mint a házaspároknál. Az ezredfordulóra ez az eltérés eltűnt, 2005-ben pedig már a gyermekes házaspárok neveltek átlagosan több gyermeket. Ekkor száz gyermekes házaspárra 171, ugyanennyi gyermekes élettársi kapcsolatra 167 gyermek jutott.

A családok családösszetétel és a 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma szerint, 1980–2001

Év, családösszetétel	Összesen	0	1	2	3	4–X	Száz családra jutó 15 évesnél fiatalabb gyermek
		15 évesnél fiatalabb gyermekkel (százalék)					
<i>1980</i>							
Házaspáros típusú családok	100,0	55,3	21,8	18,7	3,3	1,0	73
Egy szülő gyermekkel	100,0	47,4	35,4	13,7	2,5	1,0	75
apa gyermekkel	100,0	44,8	34,6	16,7	3,0	0,9	81
anya gyermekkel	100,0	47,9	35,6	13,1	2,4	1,0	74
Összesen	100,0	54,4	23,4	18,1	3,2	1,0	74
<i>1990</i>							
Házaspáros típusú családok	100,0	57,7	21,2	17,3	3,0	0,7	68
házaspár	100,0	57,5	21,2	17,7	3,0	0,7	68
élettársi kapcsolat	100,0	61,8	21,5	10,9	3,9	1,9	63
Egy szülő gyermekkel	100,0	45,2	36,5	15,2	2,4	0,6	77
apa gyermekkel	100,0	41,8	37,0	17,7	2,9	0,7	84
anya gyermekkel	100,0	46,1	36,4	14,7	2,3	0,6	75
Összesen	100,0	55,8	23,6	17,0	2,9	0,7	67
<i>2001</i>							
Házaspáros típusú családok	100,0	63,9	18,9	13,0	3,2	0,9	59
házaspár	100,0	64,3	18,3	13,4	3,2	0,8	58
élettársi kapcsolat	100,0	61,1	23,6	10,0	3,6	1,7	62
Egy szülő gyermekkel	100,0	61,5	28,0	8,4	1,7	0,5	52
apa gyermekkel	100,0	72,4	21,1	5,2	1,0	0,3	36
anya gyermekkel	100,0	59,9	29,0	8,8	1,8	0,5	54
Összesen	100,0	63,5	20,4	12,3	3,0	0,8	58
<i>2005</i>							
Házaspáros típusú családok	100,0	65,7	18,4	11,8	3,2	0,9	56
házaspár	100,0	66,1	17,7	12,3	3,2	0,8	55
élettársi kapcsolat	100,0	63,3	22,9	9,4	3,1	1,3	57
Egy szülő gyermekkel	100,0	64,9	26,0	7,1	1,5	0,5	47
apa gyermekkel	100,0	74,6	19,6	4,8	0,9	0,1	33
anya gyermekkel	100,0	63,4	26,9	7,5	1,6	0,6	49
Összesen	100,0	65,5	19,7	11,0	2,9	0,8	54

Mint korábban láttuk, az élettársaknál – az összes, vagyis a gyermekkel és a gyermek nélkül élő családokat tekintve – lényegesen magasabb a gyermek nélküli családok hányada, mint a házaspároknál. Ez az eltérés azonban csaknem kiegyenlítődik, amennyiben csak a 15 évesnél fiatalabb gyermekeket vesszük figyelembe. Ennek az a következménye, hogy a két családtípus között csaknem eltűnik a különbség, ha a száz családra jutó 15 évesnél fiatalabb gyermekek számát vizsgáljuk. 2005-ben száz házaspárra 55, ugyanennyi élettársi kapcsolatra 57 ilyen korú gyermek jutott, ami a házaspároknál és az élettársaknál is néhány százalékpontos visszaesést jelent a 2001. évihez képest.

2005 áprilisában a 15 évesnél fiatalabb gyermek nélkül élő egyszülős családok aránya 65 százalék volt, szemben a négy évvel korábbi 61 és fél, az 1990. évi 45, és az 1980. évi 47 százalékkal. Míg tehát az 1980-as években a 15 évesnél fiatalabb gyermek nélkül élő egyszülős családok aránya csekély mértékben csökkent, ami vélhetően az 1970-es évek közepén hozott népesedéspolitikai intézkedések hatásaként értékelhető, addig a következő tizenöt évben közel 20 százalékpontos növekedés következett be, ami egyértelműen a termékenység drasztikus visszaesésének a következménye.

1980 és 1990 között az egyszülős családok 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma szerinti összetétele alig módosult. Ezt követően viszont – az ilyen korú gyermek nélkül élő családok arányának emelkedésével, valamint a termékenység állandósult romlásával egyidejűleg – jelentősen visszaesett az egy-, illetve kétgyermekes családok hányada, és csökkent az ennél több ilyen korú gyermeket nevelőké is.

A párkapcsolatban és a gyermekükkel egyedül élők életkora

Az élettársi kapcsolatok Magyarországon korábban főleg az idősebbek és az alacsonyabb iskolázottságúak között fordultak elő leggyakrabban. Mára azonban a lakosság mind szélesebb körében elfogadott és elterjedt együttélési formává lett, és főleg a fiatalok választják egyre nagyobb számban ezt az együttélési formát. Ez – a népesség öregedésének hatásával együtt – a párkapcsolatban élők korösszetételének átalakulását eredményezte. Mindezek hatásaként az élettársi kapcsolatban élők korstruktúrája fiatalodott, a házaspároké pedig öregedett. Például azoknak az élettársi kapcsolatoknak az aránya, ahol mindkét fél 20–29 éves, az 1990. évi 10 százalékról egy évtized alatt 23 százalék fölé, majd újabb négy év alatt közel 25 százalékra emelkedett, miközben a 60 éven felüliekből álló élettársi kapcsolatok 9 százalékos részesedése ugyanezen időszak alatt 5 százalékra esett vissza. A 20–29 éves házaspárok aránya: a vizsgált időszak elején 9 százalék volt, ami 2001-ig 6 százalékra, 2005 áprilisára 5 százalékra csökkent, miközben – az élettársaknál tapasztalhoz hasonlóan – a 60 évesekből és idősebbekből álló párok hányada az időszak eleji illetve 17 százalékról, az évezred elejére 20 százalékra mérséklődött, majd négy év alatt 22 százalék közelébe emelkedett. A fiatalok egy része az élettársi kapcsolatot a házasság „előszobájának”, illetve „próbaházasságnak” tekinti, a kapcsolat tartóssá válása esetén, illetve a gyermekvárás időszakában vagy a gyermek érkezése után e párkapcsolatok egy része házassággá alakul át, mások megmaradnak „papír nélküli”, ám egy életre szóló kapcsolatnak., míg mások felbomlanak. Ez utóbbit kétségtelenül elősegíti, hogy a szétválást általában nem akadályozzák adminisztratív akadályok.

Az együtt élő párok a férfi és a nő életkora közötti eltérés szerint, családtípusonként, 1990–2005

Százalék

Év, párkapcsolat típusa	Össze- sen	A feleség, nő élettárs				Azonos korúak	A feleség, nő élettárs			
		10 vagy több	6–9	3–5	1–2		1–2	3–5	6–9	10 vagy több
<i>1990</i>										
Házaspár	100,0	6,7	19,4	31,8	21,9	7,7	7,1	3,5	1,4	0,5
Élettársi kapcsolat	100,0	15,5	15,3	18,0	13,3	6,1	8,8	8,9	7,2	6,9
<i>2001</i>										
Házaspár	100,0	6,1	17,5	31,3	23,3	8,5	7,7	3,6	1,3	0,6
Élettársi kapcsolat	100,0	13,9	15,0	20,1	16,3	7,4	9,6	8,0	5,5	4,3
<i>2005</i>										
Házaspár	100,0	5,8	16,8	31,1	24,1	8,7	8,1	3,6	1,3	0,5
Élettársi kapcsolat	100,0	12,0	14,5	22,1	18,3	7,4	9,5	7,9	4,7	3,7

Bárhol a világon, így Magyarországon is hagyományosan a házaspár férfi tagja többnyire idősebb vagy legfeljebb azonos korú, mint a feleség. Az utóbbi évek adatai azonban e tradíciók némi enyhülésére utalnak. 1990-ben ezer házaspár közül mindössze 124-ben, 2001-ben 133-ban, 2005-ben 135-ben volt fiatalabb a férj, mint a feleség. A megegyezésen alapuló együttéléseknél e tradíciók hatása lényegesen kisebb, ezer ilyen kapcsolatból 1990-ben 318-ban, tizenegy évvel később 274-ben, a 2005. évi mikrocenzus idején pedig 258-ban volt a férfi fiatalabb élettársánál. Míg a házastársaknál emelkedett, az élettársaknál folyamatosan csökkent a fiatalabb férfi, idősebb nő párkapcsolatok aránya. Ez más jellemzőkkel együtt azt a nézetet erősíti, hogy az élettársi kapcsolat egyre inkább a házasság alternatívájaként jelenik meg, a fiatalok mindinkább azonos szemlélettel, azonos igények szerint választanak partnert, függetlenül attól, hogy jövőbeni házastársokról vagy élettársakról van szó.

1990 után az idősebb nő, fiatalabb férfi összetételű párok közül – együttélési formától függetlenül – az 1–2 év korkülönbségű párok részesedése csekély mértékben, 1 százalékponttal nőtt, az ennél nagyobb korkülönbségűeké a házaspárok körében nem vagy alig változott, az élettársak esetében csökkent.

2005 áprilisában száz házaspárból 8-ban a feleség 1–2 évvel, míg a 3–5 évvel idősebb feleséggel rendelkező családok közül csak 3–4-ben idősebb a férjénél. Az élettársaknál a megfelelő arányok ennél magasabbak: 9 és fél, illetve 8 szá-

zalék. A házaspároknak csupán fél százalékában fordul elő, hogy a nő életkora legalább tíz évvel meghaladja a férfit, a házasságkötés nélkül együtt élőknel ez az arány ennek több mint hétszerese.

Az egyszülős családok az apa és az anya korcsoportja szerint, családtípusonként, 1990–2005

Százalék

Év	Összesen	-19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60–X
		éves							
<i>Apa gyermekkel</i>									
1990	100,0	0,3	3,5	8,5	13,6	16,8	28,3	14,7	14,3
2001	100,0	0,1	1,0	2,6	5,0	7,0	32,3	28,0	24,1
2005	100,0	0,1	0,8	2,8	4,5	6,8	27,1	31,9	26,1
<i>Anya gyermekkel</i>									
1990	100,0	1,2	5,5	8,7	13,8	16,8	24,9	12,9	16,2
2001	100,0	0,6	3,7	7,4	9,9	10,7	30,5	19,1	18,2
2005	100,0	0,6	2,0	6,0	9,2	12,3	26,9	23,2	19,9

Az 1990-es években egyértelműen megfigyelhető az egyszülős családok családfőinek öregedése, és a folyamat a 2000-es évek elején is folytatódott. Az idősebb korösszetétel felé való tolódás egyformán jelentkezik a gyermeküket egyedül nevelő apáknál és anyáknál, a korcsoportonkénti arányszámok 1990–2001 között 40 éves életkor alatt csökkentek, e fölött növekedtek. 2001 és 2005 között ez a csökkenés kiterjedt a 40–49 évesek korosztályára is. Az apák korstruktúrája lényegesen idősebb, mint az anyáké. A 30 év alatti apák aránya 4 százalék alatti, az ugyanilyen életkorú anyáké ennél 5 százalékponttal magasabb, közelíti a 9 százalékot. A fiatal középkorúak körében is az anyák arányszámai a magasabbak, a 30–34 és a 35–39 éves anyák arányszáma mindkét korcsoportban közel kétszerese az azonos korú apákénak, a 40–49 éveseknél az arányszámok kiegyenlítődnek, az ennél idősebbeknél pedig az apák arányszámai a magasabbak.

Családi állapot: élettársak és gyermekükkel egyedül élő szülők

A párkapcsolatok esetében a családi állapot szerinti vizsgálatot csak az élettársakra végeztük, mivel a népszámlálásnál alkalmazott fogalom szerint a házaspár a települési önkormányzat (régbben tanács) anyakönyvvezetője előtt kötött, bírói ítélettel fel nem bontott együttéléseket jelenti, feltéve, hogy a házassági közösség a népszámlálás eszmei időpontjában fennáll. Ennek megfelelően a házastársak (házaspárok) családi állapota minden esetben házas.

Az elmúlt évtizedben jelentősen módosult az élettársak családi állapot szerinti összetétele. 1990 óta a házasságban még soha nem élt élettársak aránya mind a nők, mind a férfiak között jelentősen megemelkedett: az élettárs nőknek 1990-ben 26, 2001-ben 50, 2006 áprilisában 60 százaléka volt hajadon, és még ennél is magasabb a férfiak körében a nőtlenség részesedése: hányaduk az 1990-es években, valamint az új évezred első évében együttesen több mint 20, az azt követő négy évben további 8 százalékponttal emelkedett. Az élettársi kapcsolatban élő férfiaknak jelenleg 62 és fél százaléka még soha nem kötött házasságot. A nőtlenség és a hajadonok arányának az emelkedése összefüggésben van azzal, hogy a fiatalok hazánkban is egyre nagyobb arányban választják az élettársi kapcsolatot a kötöttebb, nagyobb kötelezettséggel járó házasságkötés helyett. Az elmúlt 15 évben egyaránt számottevően csökkent, az özvegy, valamint a házas családi állapotú, ám házastársától külön, élettársal együtt élő férfiak, nők aránya. 2005. évi részesedésük ennek következtében együttesen is csak 7 százalék a férfiak, 11 százalék a nők körében. Az ugyanebben az időszakban megmutatózó számottevő visszaesés ellenére is jelentős azonban az özvegyek aránya, a férfi élettársak 30–31, a nőélettársak 28 százaléka özvegy.

*Az élettársi kapcsolatban élő férfiak és nők családi állapota,
1970, 1990–2005*

Százalék

Év	Összesen	Nőtlen, hajadon	Házas	Özvegy	Elvált
1970 ^{a)}					
Nő	100,0	22,8	23,2	27,9	26,1
1990					
Férfi	100,0	34,1	10,3	9,4	46,2
Nő	100,0	26,0	9,8	19,5	44,7
2001					
Férfi	100,0	54,6	4,0	5,7	35,7
Nő	100,0	50,3	3,4	12,0	34,3
2005					
Férfi	100,0	62,5	2,1	4,9	30,5
Nő	100,0	60,2	2,0	9,4	28,4

^{a)} A 15 éves és idősebb, élettársi kapcsolatban élő nők számából számítva.

Az elmúlt évtizedben jelentős változások következtek be az egyszülős családok családfőinek családi állapot szerinti összetételében is. A házassági kedv csökkenésének, a válások számában és arányában hosszú ideje megmutatkozó növekedésnek, valamint az első házasságkötések, illetve az újránházasságok számában és arányában megnyilvánuló folyamatos csökkenésnek tudható be, hogy míg 1990-ben az apák több mint fele volt házas, addig 2001-ben csupán hatoda-hetede, 2005-ben pedig már csupán nem egészen tizede. Visszaesett a házas anyák aránya is, ám lényegesen alacsonyabb arányszámról indulva: 1990-ben az anyák nem egészen negyede, 2001-ben közel nyolcada, 2005-ben – hasonlóan az apákhoz – közel tizede volt házas.

Részből ugyanezek a tényezők okozták az özvegyek és az elváltak arányában bekövetkezett, bár viszonylag alacsony mérvű növekedést is. 1990 óta az özvegy apák aránya – 20 százalékpontos emelkedéssel – 44, az özvegy anyáké pedig – valamivel kisebb mértékű aránynövekedést követően – 39 százalék közelébe nőtt. Az elváltaknál is az apák aránya nőtt nagyobb mértékben. Az aránynövekedés tehát mind az özvegyek, mind az elváltak körében az apáknál lényegesen magasabb volt, mint az anyáknál, ami annak a következménye, hogy ma már az egyedül maradt férfiak újránházassági hajlama is gyengül, az első házasság megszűnése után egyre kevesebben kötnek ismét házasságot.

*Az egyszülős családok az apa és az anya családi állapota szerint,
1990, 2001*

Százalék

Év, családi állás	Összesen	Nőtlen, hajadon	Házas	Özvegy	Elvált
1990					
Apa	100,0	3,4	51,0	23,9	21,7
Anya	100,0	6,2	23,8	31,1	39,0
2001					
Apa	100,0	5,7	15,2	42,4	36,7
Anya	100,0	11,0	12,1	33,4	43,6
2005					
Apa	100,0	7,8	9,5	44,0	38,6
Anya	100,0	12,3	9,9	33,6	44,2

Iskolai végzettség és családforma

Magyarországon az élettársi kapcsolatban élők iskolai végzettségi összetétele korábban jelentősen eltért az észak- és nyugat-európaiakétól, ahol ez az együttélési forma minden iskolázottsági csoportra jellemző, azon belül is leginkább a magasan képzett rétegek körében népszerű, míg nálunk főleg a kevésbé iskolázottak körében terjedt el. A harmadik évezred kezdetére ez a különbség lényegében megszűnt, az élettársi kapcsolatot választók körében ma már nálunk sem mutatható ki éles különbség az eltérő iskolázottságú csoportok között. 2005 áprilisában Magyarországon az egyetemét, főiskolát végzett férfiak 7,7 százaléka, 2001 elején férfiak 5,7 százaléka, 1990-ben pedig mindössze 2,0 élettársi kapcsolatban. Ugyanezek az arányok a nőknél 2005-ben 7,5 százalék, 2001-ben 5,1 százalék, 1990-ben pedig 1,7 százalék volt.

A párkapcsolatban élők családtípus és legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint, 1990–2005

Százalék

Év, a férj (férfi élettárs) legmagasabb befejezett iskolai végzettsége	A feleség (nő élettárs) legmagasabb befejezett iskolai végzettsége					
	összesen	általános iskola		középiskola		egyetem, főiskola stb.
		8. évfolyamnál alacsonyabb	8. évfolyam	érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	érettségivel	
<i>Házaspár</i>						
1990						
Általános iskola						
8. évfolyamnál alacsonyabb	18,4	13,4	4,7	0,1	0,2	0,0
8. évfolyam	31,6	5,4	20,0	2,3	3,4	0,5
Középiskola						
érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	20,6	0,2	7,6	6,0	5,9	0,8
érettségivel	17,2	0,6	4,2	1,8	8,4	2,2
Egyetem, főiskola stb.	12,2	0,2	1,5	0,3	4,7	5,5
Összesen	100,0	19,8	37,9	10,5	22,8	9,1
2001						
Általános iskola						
8. évfolyamnál alacsonyabb	7,7	4,7	2,7	0,1	0,1	0,0
8. évfolyam	29,0	3,1	18,3	3,0	4,1	0,5
Középiskola						
érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	26,9	0,2	8,5	8,2	8,7	1,4
érettségivel	21,5	0,3	4,3	2,5	11,1	3,2
Egyetem, főiskola stb.	14,9	0,1	1,2	0,4	5,7	7,6
Összesen	100,0	8,4	34,9	14,2	29,7	12,7
2005						
Általános iskola						
8. évfolyamnál alacsonyabb	5,2	3,0	2,0	0,1	0,1	0,0
8. évfolyam	23,0	2,1	14,4	3,0	3,1	0,4
Középiskola						
érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	32,6	0,3	9,2	10,3	10,9	1,9
érettségivel	23,1	0,2	3,1	3,3	12,5	4,0
Egyetem, főiskola stb.	16,2	0,0	0,8	0,5	5,8	9,1
Összesen	100,0	5,7	29,5	17,2	32,3	15,3
<i>Élettársi kapcsolat</i>						
1990						
Általános iskola						
8. évfolyamnál alacsonyabb	19,9	13,5	5,6	0,2	0,4	0,1
8. évfolyam	40,3	9,2	23,5	3,3	3,8	0,6
Középiskola						
érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	21,1	1,3	10,5	4,5	4,3	0,6
érettségivel	12,6	0,6	4,0	1,6	5,1	1,3
Egyetem, főiskola stb.	6,2	0,2	1,1	0,3	2,5	2,1
Összesen	100,0	24,9	44,7	9,8	16,1	4,6
2001						
Általános iskola						
8. évfolyamnál alacsonyabb	6,5	3,5	2,6	0,2	0,2	0,0
8. évfolyam	32,0	4,1	18,1	5,0	4,4	0,5
Középiskola						
érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	31,4	0,7	11,1	9,2	9,2	1,3
érettségivel	20,2	0,2	3,8	3,4	10,0	2,8
Egyetem, főiskola stb.	9,8	0,0	0,8	0,6	4,1	4,3
Összesen	100,0	8,6	36,4	18,3	27,8	8,9
2005						
Általános iskola						
8. évfolyamnál alacsonyabb	4,2	2,0	2,0	0,1	0,1	–
8. évfolyam	25,3	2,3	14,7	4,1	3,7	0,4
Középiskola						
érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	34,9	0,5	10,3	10,5	11,8	1,9
érettségivel	24,1	0,1	2,9	3,8	12,9	4,4
Egyetem, főiskola stb.	11,4	0,1	0,5	0,7	4,3	5,9
Összesen	100,0	5,0	30,3	19,2	32,9	12,6

Vizsgáljuk meg ugyanezeket az adatokat az általános iskola 8. osztállyal, mint legmagasabb befejezett iskolai végzettséggel rendelkezők körében is; 2005-ben az ilyen végzettségű férfiak 7,9, 2001-ben 6,8, 1990-ben 3,6 százaléka élt élettársi kapcsolatban, az ugyanilyen végzettséggel rendelkező nők közül pedig 2005-ben 7,0, 2001-ben 6,8, 1990-ben pedig még csupán 3,4 százaléka választotta a párkapcsolat e formáját. Míg tehát a diplomások körében az élettársi kapcsolatot választók aránya a mintegy másfél évtized alatt a férfiak esetében közel négyszeresére, a nőknél négy és félszeresére nőtt, addig az általános iskola 8. osztályát végzettek közül csupán alig több mint kétszeresére nőtt az élettársi kapcsolatban élők részesedése.

Az előző oldalon lévő táblázat csoportosításait alapul véve 1990-ben a házaspárok 53, az élettársi kapcsolatok 49 százaléka volt olyan, ahol a párok ugyanabba a végzettségi csoportba tartoztak. Az ezredfordulón ugyanezek az arányok 50, illetve 45, 2005 áprilisában pedig 49, illetve 46 százalék voltak, azaz a párok iskolai végzettség szerinti homogenitása – ha kismértékben is, de – csökkent. A homogenitás mérséklődése egyértelmű, bár a párok közel fele még így is azonos iskolai végzettség szerinti csoportból kerül ki. A homogenitás minden időpontban a házaspárok között a magasabb, az élettársi kapcsolatot választóknál ez a szempont kevésbé tűnik fontosnak.

Az egyszülős családban élő családfők nem és a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint, 1990–2005
Százalék

Családfő	A feleség (nő élettárs) legmagasabb befejezett iskolai végzettsége					
	összesen	általános iskola		középiskola		egyetem, főiskola stb.
		8. évfolyamnál alacsonyabb	8. évfolyam	érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	érettségivel	
		1990				
Apa	100,0	15,2	30,0	20,5	18,6	15,8
Anya	100,0	20,6	35,7	10,0	23,6	10,1
		2001				
Apa	100,0	11,1	31,1	25,6	19,8	12,3
Anya	100,0	12,6	33,9	13,9	28,5	11,1
		2005				
Apa	100,0	8,5	27,0	32,1	19,7	12,6
Anya	100,0	8,7	31,0	16,9	30,7	12,7

1990-ben száz apa közül 15, ugyanannyi anya közül 21 az általános iskola 8. osztályát sem végezte el, 30, illetve 36 százalékuk pedig éppen eleget tett alapfokú iskolázottsági kötelezettségének. 2001-re az általános iskola 8. osztályát el nem végzett apák aránya 11, az anyáké 13 százalékra, 2005-re pedig az apáké és az anyáké is 8–9 százalék közé esett vissza. Az általános iskolát sikeresen befejezők, ám magasabb iskolai végzettséget nem szereztek hányada 1990 és 2005 között valamelyest csökkent, nőtt viszont a középiskolai végzettségűek hányada. A diplomával rendelkező apák részesedése az 1990 és 2001 közötti csökkenést követően csekély mértékben emelkedett, a nőké viszont folyamatosan nőtt: E folyamatok következtében 2005-ben az apák és anyák között azonos arányt képviseltek az egyetemet, főiskolát végzettek.

Gazdasági aktivitási összetétel

Az 1990. évi népszámlálás óta a társadalmi-gazdasági változások következtében átalakult a népesség gazdasági aktivitás szerinti megoszlása. Számottevően csökkent a foglalkoztatottak, sokszorosára nőtt a munkanélküliek száma és aránya. A népesség öregedése és a nyugdíjkorhatárt elérték foglalkoztatásának visszaszorulása miatt megemelkedett az inaktív keresők, ezen belül is a nyugdíjasok részesedése. A népesség gazdasági aktivitás szerinti struktúrájában bekövetkezett változások megjelentek a családfők és azok házastársának, élettársának gazdasági aktivitási összetételében is.

1990-ben a házaspárok és az élettársi kapcsolatok közel felében mindkét fél foglalkoztatott volt (a házasságban élőknel az arány valamivel jobban közelítette az 50 százalékot, mint az élettársi kapcsolatokban), és jelentős hányadot – a házaspároknál 27, az élettársaknál 21 százalékot – képviseltek a foglalkoztatottal nem rendelkező családok is. Azok az élettársi kapcsolatok, ahol a családfő foglalkoztatott, élettársa munkanélküli, inaktív kereső vagy eltartott volt, magasabb

arányt képviseltek, mint az ugyanilyen összetételű házaspárok. A párkapcsolatok mindkét típusában a foglalkoztatott nő, inaktív kereső vagy eltartott családfő által alkotott családok részesedése közel egyforma volt.

A következő tizenegy évben jelentős változások mentek végbe a párkapcsolatban élők gazdasági aktivitási összetételében. A házaspároknál 13–14, az élettársaknál 9 százalékponttal csökkent azoknak a párkapcsolatoknak a részesedése, ahol mindkét fél foglalkoztatott. A múlt század utolsó évtizedében jelentősen megemelkedett azoknak a párkapcsolatoknak az aránya, amelyekben a házaspárok (35 százalék), illetve az élettársak (30 százalék) egyike sem foglalkoztatott.

A házaspáros típusú családok a házaspárok, illetve az élettársak gazdasági aktivitása, 1990, 2001

Százalék

Év, párkapcsolat típusa	Összesen	A férj és a feleség is foglalkoztatott	A férj foglalkoztatott, a feleség		A feleség foglalkoztatott, a férj		Sem a férj, sem a feleség nem foglalkoztatott
			munkanélküli	inaktív kereső vagy eltartott	munkanélküli	inaktív kereső vagy eltartott	
<i>1990</i>							
Házaspár	100,0	49,0	0,5	18,1	0,5	5,3	26,6
Élettársi kapcsolat	100,0	46,0	1,8	23,8	2,3	5,5	20,7
<i>2001</i>							
Házaspár	100,0	35,5	2,2	17,8	1,9	7,7	35,0
Élettársi kapcsolat	100,0	36,6	3,5	20,2	3,2	6,9	29,6
<i>2005</i>							
Házaspár	100,0	37,4	3,2	17,4	1,9	8,1	32,0
Élettársi kapcsolat	100,0	42,0	4,8	20,5	3,3	5,9	23,5

Az új évezred első éveiben a házasságon alapuló párkapcsolatok gazdasági aktivitási összetétele alig, az élettársi kapcsolatban élőké viszont számottevően változott. A házaspárok körében valamelyest nőtt azok részesedése, ahol mindketten foglalkoztatottak, és hasonló mértékben csökkent azoké, ahol egyik fél sem foglalkoztatott. Mindez összefügg az élettársi kapcsolatban élők korösszetételében és iskolai végzettségi struktúrájában a korábbinál is erőteljesebb változásokkal. Mind több fiatal, azon belül fokozott arányban diplomások választják ezt az együttélési formát, körükben pedig magas a foglalkoztatottak hányada.

A foglalkoztatottak arányának csökkenése az egyszülős családok mindkét csoportjának családfőinél megfigyelhető. A visszaesés mértéke az apáknál a magasabb: 1990 és 2005 között a foglalkoztatott apák aránya alig több mint felére, 90 százalékról 50 százalék alá csökkent, miközben az inaktív keresőké 6 és félszeresére, 6 százalékról közel 40 százalékra nőtt. Az anyáknál ugyan ennél kisebb mértékű, ám így is számottevő változások kö-

Az egyszülős családok családfői nem és gazdasági aktivitás szerint, 1990–2005

Százalék

Év, családfő	Összesen	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív kereső	Eltartott
<i>1990</i>					
Apa	100,0	90,2	3,0	6,3	0,5
Anya	100,0	81,5	2,2	13,7	2,6
<i>2001</i>					
Apa	100,0	72,0	9,3	17,5	1,2
Anya	100,0	69,2	7,5	21,3	2,0
<i>2005</i>					
Apa	100,0	49,7	6,0	39,7	4,6
Anya	100,0	52,5	6,2	38,0	3,4

vetkeztek be: ugyanezen idő alatt a foglalkoztatott anyák aránya 29 százalékos csökkenéssel 52–53 százalékra esett vissza, az inaktív keresőké viszont 14 százalékról 38 százalékra nőtt. Tizenöt évvel ezelőtt még jelentős eltéréseket lehetett megfigyelni az apák és az anyák gazdasági aktivitási összetételében, mára ezek a különbségek csaknem eltűntek.